על אודות "שירי מחול"

מאת ציפי פליישר

כמו במחזמר שלנו, הייחוד הגדול במחולות העמים שלנו הוא שהם לא בדיוק עממיים. אמנם רוקדים אותם רבים אך הם אינם אנונימיים וגם לא פשוטים. בכל מחול כזה יש חן וברק שאין במשנהו, והם מזוהים כל אחד כתופעה מסוימת.

כידוע, גל המחולות העממיים שלנו פרץ בכנס המחולות הראשון בדליה, בשנת 1944, ומאז ועד היום ממשיכים ליצור ריקודים בשפע, ללחנים ישנים וחדשים כאחת. "מחולות העם" הללו מעניקים לרבים בישראל שמחת אמת - התעוררות ספורטיבית-רוחנית בחוג לריקודי עם פעם בשבוע, זריחה ארצישראלית יפה בתוך שבוע העבודה האפור.

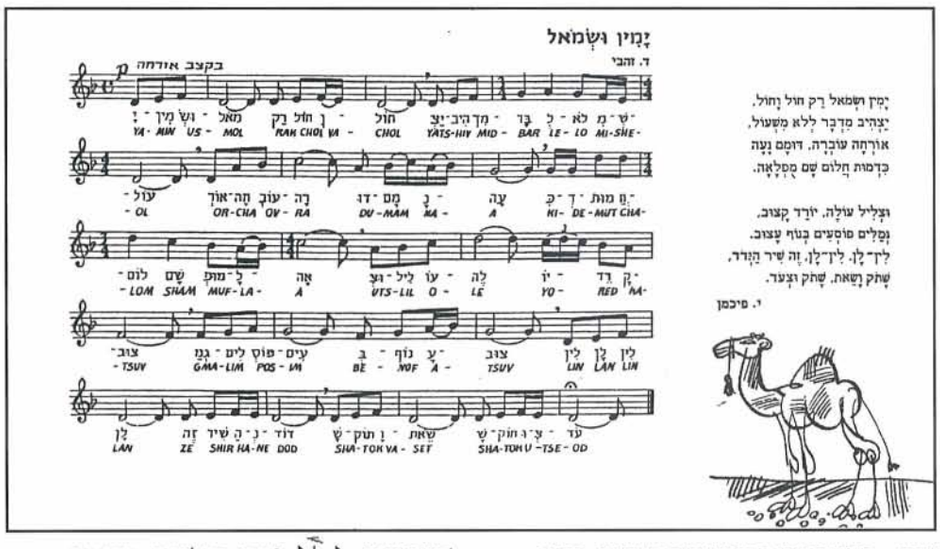

מטרת מאמר זה, המכוון דווקא לאלה שעוסקים במחול, להאיר חלק מהשירים שלצלילם נרקדים מחולות אלה מן האספקט המוסיקלי, להדגיש במקצת את מאפייני המלודיה והמקצב. ומתוך עיסוק בשורה מאוד חלקית זו של לחנים למחולות ("שירי מחול", מטבע לשון נצרך שטבעתי) כל מי שרגליו יוצאות במחול ייטיב אחר כך להמשיך ולהתחקות אחר המוסיקה שהוא רוקד.

מצב הרוח העליז שאין לטעות בו ב"קומה אחא" (י. שנהר, ש. פוסטולסקי), "שיבולת בשדה" (מ. שלם), "העמק הוא חלום" (ש. שלום, מ. רפפורט), ו"היה כעץ שתול" (ירמיהו, א. נאמן) - מושג על ידי קפיצות חדות הן במקצב (סינקופות ♪♫♪) והן במלודיה. קפיצות מקצביות בולטות נשמעות מיד בתחילת שירים אלה כמאפיין סגנוני-מוסיקלי בולט. בשלושת הראשונים הסינקופה ממש מתלווה אל המלה הראשונה: עליות חדות לגובה במלודיה (מסומנות בקו מתחת למלה) קל לחוש ב"נלינה בכרמים" ("העמק הוא חלום") וב" יום שקע ויום יזרח" ("קומה אחא").

מצב הרוח הנוגה מושג באמצעות אופי שונה לגמרי של לחנים. ב"ימין ושמאל" (י. פיכמן, ד. זהבי), "אל גינת אגוז" (ש. לוי-תנאי), "כי תנעם" (מ. קשתן, ג. אלדמע), "בלדה על מעין וים" (ע. אבישר, מ. וילנסקי), "באה מנוחה ליגע" (נ. אלתרמן. ד. סמבורסקי) המקצבים איטיים הרבה יותר והם כמובן מתלווים אל התוכן השירי החוץ-מוסיקלי, הרווי מראות שונים לגמרי משירי המחול הסוערים: אם זו אווירת המדבר הסטטי ב"ימין ושמאל"; פסיעתה המדודה, החוששת משהו של האהובה לקראת הפגישה עם בחיר לבה ב"גינת אגוז"; רוגע שדות עמק יזרעאל אחרי יום עבודה מפרך בחקלאות העברית ב"באה מנוחה ליגע"; זרימתם הכמעט פילוסופית של כל הנחלים אל הים ב"בלדה על מעין וים".

בכל השירים האלה מצויים מקצבים איטיים והם תמיד נדבך חשוב במוטיב המרכזי אשר הלחן חוזר אליו שוב ושוב. ב"ימין ושמאל" החזרות מביאות לאט לאט להתרוממות המלודיה: במלים "אורחה עוברה וצליל עולה" המלודיה מתרוממת בהדרגה ממש אל תוך הפטה-מורגנה המאוד איטית, במלים שהן פסגת איחול אושר של שקט לעמק - "נומה עמקי". שם גם מופיעה הפסגה המלודית.
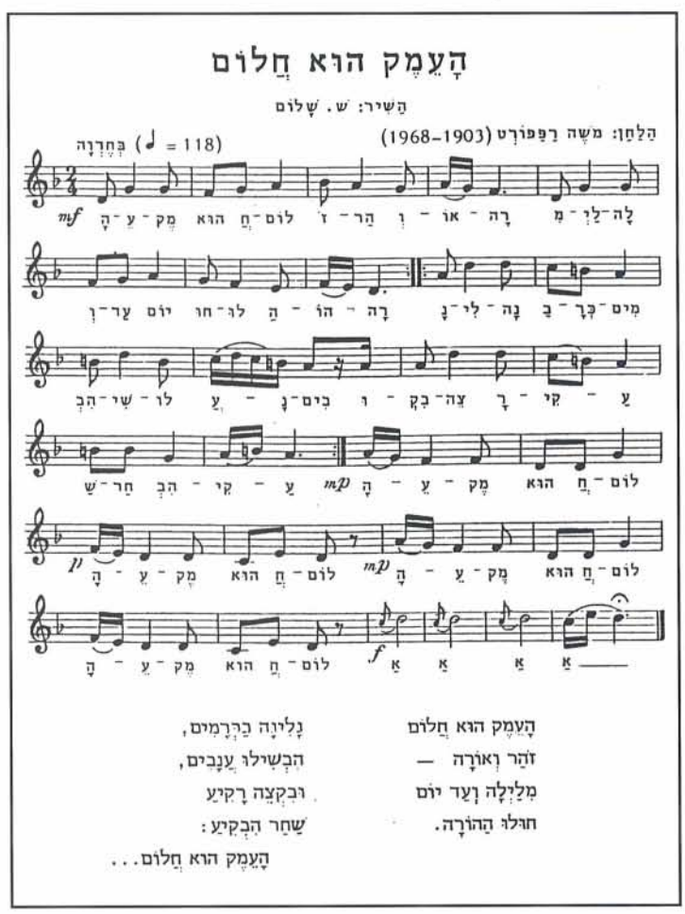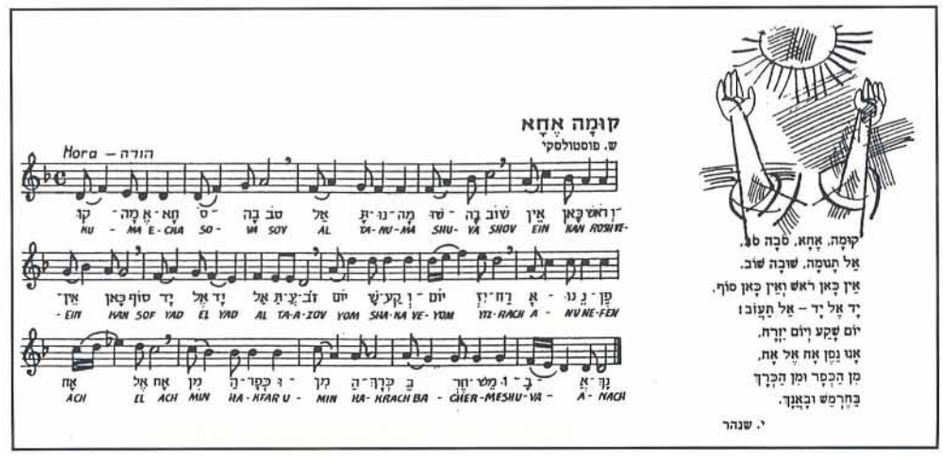
ב"באנה באנה הבנות" (י. ברכה, א. גבעון) וב"אל גינת אגוז" נשתרבבה אל תוך האווירה הנוגה הצעדה התימנית והוסיפה משב רוח רענן משלה. אך זה - הניחוח המיוחד שמעניקות העדות השונות, פרי קיבוץ הגלויות, לעושר של הזמר העברי והיהודי בארץ - נושא בפני עצמו. הניחוח הזה, הנסמך על מקורות אותנטיים-אתנוגרפיים, השאיר רישומו על מעשה המחול שהוא נחלת הכלל.